Nume istorice în reprezentarea picturală

Anamaria Paula MĂDĂRAS*

Keywords: *onomastics*; *historical painting*; *semantics*

1. Preliminarii

Evenimentul istoric a constituit o sursă de inspiraţie atât pentru pictorii din spaţiul străin, cât şi pentru cei din spaţiul românesc. Portretele marilor personalităţi istorice sunt readuse în *conştiinţa poporului,* iar evenimentele sunt redate diferit în opera de artă, în funcţie de implicarea artistului în cadrul acestora.

Prezentul studiu îşi propunesă analizeze, din punct de vedere semantic şi lexico-gramatical, anumite nume din pictura cu tematicăistorică.

Cercetarea noastră se încadrează în domeniul onomasticii, abordarea fiind una interdisciplinară.

Corpusul este preluat din site-uri ale muzeelor sau din albume şi cărţi de artă.

2. Consideraţii teoretice

Informaţii importante aduce onomastica în ceea ce priveşte istoria, ajutându-ne să descoperim şi să cunoaştem trecutul nostru[1]. Aceasta ne învaţă că „prezentul nostru trebuie să accepte şi să integreze vremurile anterioare", numele de persoană fiind „parte integrantă a limbii unui popor" (Tomescu 2001: 15).

Numele propriu individualizează, singularizează, nu are o funcţie comunicativă, ci una *cognitivă fundamentală* „de nommer, d'affirmer et de maintenir une individualité" (Jonasson 1994: 17).

Prin *actul verbal/ de vorbire/ de limbaj*, obiectele din realitate primesc un nume, în timp ce pe „parcursul procesului comunicativ (mai ales verbal, dar şi nonverbal), participanţii la interacţiune determină modificări în lumea înconjurătoare" (Felecan 2014: 55).

De-a lungul timpului, fiecare neam îşi formează sistemul denominativ[2], iar numele de persoane[3], de locuri, reflectă istoria, cultura şi limba oamenilor care au avut aceeaşi obârşie (vezi Vinţeler 2010: 335).

* Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare, România (anna_rus02@yahoo.com).

[1] „Poporul a creat şi păstrat în imensul său atelier, în condiţii de restrişte, denumiri de locuri, nume de persoane care adeseori sunt singurele mărturii şi dovezi autentice ale trecutului obscur. Acestea de multe ori pot contribui la descifrarea unor evenimente ale istoriei neamului nostru" (Vinţeler 2010: 90).

[2] „Denumirile obiectelor, numele noţiunilor nu se transmit fără schimburi de la o epocă la alta, de la un popor la altul" (Stati 1964: 81).

BDD-A30222 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-11-14 09:13:03 UTC)

Prin legăturile economice şi culturale, popoarele care au trăit pe teritoriul ţării noastre şi-au pus amprenta asupra limbii, îmbogăţind-o cu numeroase cuvinte[4]. Ionescu (1993: 12) face o analogie între nume şi descoperirile arheologice, deoarece ca şi acestea din urmă, numele nu doar că aduc „informaţii preţioase despre fazele trecute ale civilizaţiei umane", dar sunt în acelaşi timp „depozitare ale modului de viaţă materială şi spirituală".

În *societăţile oprimate*, numele poate să devină un *mesaj politic*. În Africa de Sud, în timpul revoltelor, nume precum *Zwelakhe*, înseamnă „ţara sa" sau *Ipuseng*, „fii propriul tău stăpân" (vezi Vaxelaire 2005: 618).

În familiile nobile, numele era un fel de emblemă pe care individul trebuia să-l poarte cu demnitate, „si le nom est considéré comme la trace perceptible d'une famille ou d'une dynastie, le porteur doit se comporter de telle manière que le nom ne soit pas associé à des actes opposés aux valeurs prônées par cette famille" (Vaxelaire 2005: 660).

Existenţa individului şi locul pe care îl deţine în societate este dat de nume, „porter un nom, c'est d'abord avoir une place reconnue dans son milieu. C'est exister" (Beaucarnot 2004:127).

3. Nume istorice în pictură

Pictura istorică începe mai întâi în Franţa, în secolul al XVII-lea, iar până spre sfârşitul veacului al XIX-lea, visul fiecărui artist, pentru a fi recunoscut, este să abordeze acest gen de pictură (vezi Laneyrie-Dagen 2004: 24).

Renumiţi, deveniţi protectori ai regilor[5], pictorii de la curtea acestora beneficiau de toată susţinerea lor. Lucrările reflectau diverse ipostaze din viaţa familiei regale. Louis David, ca prim pictor al regelui Napoleon, este însărcinat cu executarea tabloului ce va perpetua momentul solemn al investirii sale ca împărat al Franţei. Aşadar, tabloul *Încoronarea lui Napoleon* (1805–1807), executat în decurs de patru ani, va elogia acest moment, artistul pictând portretele tuturor persoanelor prezente la încoronare, atent la cele mai mici detalii, chiar şi la modul de aşezare al personajelor, pentru a nu contrazice protocolul (vezi Oprescu 1945, III: 88).

Unii artişti nu s-au temut să ridiculizeze sau să accentueze faţeta negativă a protectorului, nepierzând deloc favoarea lui. Tiziano Vecellio (1490–1576) a subliniat *asprimea dominatoare* a lui Carol Quintul sau *pornirea spre desfrâu* a lui Francisc I. Diego Velázquez (1599–1660) l-a reprodus pe Filip al IV-lea ca pe un *barbat elegant, dar nul*, având maxilarul atârnat (vezi Ghiţescu 1979, I: 27). Spre deosebire de aceştia, alţii au avut o soartă mai puţin fericită: Honoré Victorien Daumier (1808–1879) a fost unul dintre pictorii arestaţi, deoarece a încercat să

[3] Coşeriu (2011: 35) desemnează numele proprii, *nomina propria*, drept *obiecte ale istoriei.*

[4] „Cuvintele călătoresc în primul rând o dată cu populaţia din limba căreia fac parte" (Stati 1964: 42), iar pe de altă parte, „istoria, mentalităţile unui popor se reflectă şi în planul limbajului" (Neţ 2005: 103).

[5] Cranach cel Bătrân a fost protectorul principelui Frederich al III-lea cel Înţelept (vezi Ghiţescu 1979: 302, vol. I), Jean Clouet, pictorul lui Ludovic al XII-lea şi a lui Francisc I. Fiul său, François Clouet, preia funcţiunile tatălui şi le păstrează sub Henric al II-lea, Francisc al II-lea şi Carol al IX-lea (vezi*Ibidem*: 123). Diego Velázquez a fost pictor al regelui Filip al IV-lea (*ibidem*: 347), iar Van Dyck, în serviciul regelui Carol I (*ibidem*: 365). François Boucher era protejatul Doamnei de Pompadour (Ghiţescu 1981, II: 21).

BDD-A30222 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-11-14 09:13:03 UTC)

ridiculizeze *fizionomia regelui mâncăcios*, Louis Philippe, prin caricaturi: *Para mălăiaţă* şi *Gargantua* (vezi Ghiţescu 1981, II: 80).

Măreţia, autonomia, autoritatea suverană sunt redate în pictură prin ţinuta impunătoare a modelului, prin haine şi accesorii somptuoase. Au existat situaţii în care pictorului i-au fost impuse toate acestea. Generalul Wellington îi comandase lui Francisco de Goya să-l picteze. Niciodată mulţumit de imaginea lui, el i-a cerut artistului să modifice tabloul, să aducă mereu retuşuri, adăugând medalii şi distincţii (vezi Carrière, Forman 2007: 223).

Evenimentul istoric a constituit pentru artişti un motiv de inspiraţie atât în spaţiul artistic românesc, cât şi în cel străin: *30 Decembrie*[6] (Alexandru Ciucurencu), *La Mărăşeşti* (Nicolae Mantu), *Lupta de la Mărăşeşti* (Dumitru Stoica), *Atacul regimentului 32 Infanterie* (Petre Troteanu). În tabloul *Întâlnirea dintre Bogdan cel Orb şi Radu cel Mare*, pictorul ardelean Constantin Lecca evocă o posibilă unire dintre Moldova şi Ţara Românească (vezi Drăguţ 1979: 3). *Şarja mamelucilor din 2 Mai* (1814) şi execuţiile din *3 Mai 1808* (Francisco de Goya, 1808) reflectă revoluţia împotriva invaziei francezilor. În *Guernica* (1937), Pablo Picasso se foloseşte de simboluri (taurul, calul, porumbelul) pentru a reproduce persoanele implicate în tragicul eveniment[7]. Théodore Géricault a fost inspirat de istoria *Meduzei*[8] atunci când a pictat tabloul *Pluta Meduzei* (1818–1819), eveniment ce a provocat *atacuri contra guvernului* şi *revoltă în opinia publică*.

Zbuciumul, oroarea, neputinţa în faţa războiului sunt sugestiv reprezentate în titluri precum: *Nu se poate privi aceasta!*, *Nu ştiu pentru ce*, *Iată ce este mai rău* (1810–1815) (Francisco de Goya) (vezi Ghiţescu 1981, II: 40) sau *Femei la cimitir* (1920), *Orfanul*, *Coadă la pâine*, realizate de pictorul Nicolae Tonitza. Francisco de Goya şi-a numit una dintre planşele din *Dezastrele războiului* (1810–1820), *Adevărul a murit* (vezi Constantinescu 2007: 228).

Operele literare constituie, de asemenea, motiv de inspiraţie: *Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul* (Theodor Aman, 1852) este o ilustraţie a poeziei lui Bolintineanu, *Izgonirea turcilor la Călugăreni*;are ca sursă literară scrierea biografică a lui Bălcescu despre marele voievod, *Capul lui Moţoc vrem* (Abcar Baltazar) este inspirată din nuvela *Alexandru Lăpuşneanu*, de Costache Negruzzi (vezi Cosma 1986: 61–63, 76).

Perspectiva asupra picturii istorice depinde de contactul cu evenimentul produs[9], aici integrându-se pictorii *imobilizaţi* pe front: Iosif Isser, Camil Ressu, Nicolae Grigorescu. *Războiul de Independenţă* (Nicolae Grigorescu) este o realitatepe care artistul o trăieşte, un subiect inspirat dintr-o scenă văzută (vezi Botez-Crainic 2000: 109). Acelaşi subiect, pentru pictorii contemporani, nu

[6] A reprezentat manifestaţia populară ce avusese loc cu prilejul proclamării Republicii (vezi Radu 1973: 18).

[7] În timpul războiului civil din Spania, aviaţia germană a bombardat oraşul basc Guernica.

[8] Corabia *Meduza* pornise din Franţa spre Senegal având la bord 140 de persoane. În timpul naufragiului, oamenii sunt coborâţi într-o barcă numită *radeau*. Lăsaţi în voia sorţii, aceştia au început să se mănânce între ei, supravieţuind doar 19 (vezi Oprescu 1945, III: 135).

[9] În pictura românească, „momentul 1848 marchează crucial evoluţia mentalităţilor estetice” (Botez-Crainic 2000: 95), pictorii reprezentativi ai acestei perioade fiind: Constantin Lecca, Theodor Aman, Nicolae Grigorescu.

BDD-A30222 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-11-14 09:13:03 UTC)

reprezintă decât o interpretare, un mod particular de a percepe lucrurile trecute: *După război* (Gherase Mădălin).

Pictura istorică are un profund mesaj patriotic. Portretele marilor personalităţi istorice sunt readuse în *conştiinţa poporului*, fiind evocate în picturi ca: *Mihai Viteazu* (Mişu Popp, 1881), *Portretul lui Carol Davila* (Theodor Aman).

În foarte multe titluri istorice regăsim fie indicaţii temporale, exprimate prin numerale cardinale *–10 august 1972* (François Gérard, 1794–1795), *Naşterea lui Louis al XIII, la Fontainebleau, 27 septembrie 1601* (Paul Rubens), *Bonaparte la podul din Arcole (17 noiembrie 1796)* (Antoine-Jean Gros, 1976) – fie numele personajului istoric însoţit de o descriere a funcţiei: *Anne de Clèves, regina Angliei* (Holbein le Jeune, 1539–1540); *Charles I, regele Angliei la vânătoare* (Anton van Dyck, 1635); *Portretul Infantei Maria-Margareta, fiica lui Philippe IV, rege al Spaniei (1661-1673)* (Diego Velázquez), dar întotdeauna, dacă persoana este cunoscută, portretul va purta, obligatoriu, numele ei.

4. Analiza lexico-gramaticală a titlurilor

A. Componenta lexicală:

a) conversiune

– substantiv din infinitiv lung: *Uciderea lui Mihai Viteazul* (Constantin Lecca, 1845);

b) derivare

– cu sufix diminutival: *Cercetaş* (Ion Theodorescu-Sion, 1817).

B. Analiză gramaticală cuprinde titluri alcătuite din:

a) structuri simple, formate dintr-un singur lexem:

- substantiv

– la singular: *Republica* (Al. Ciucurencu), *Roşior* (Ştefan Luchian), *Bătălia* (Theodor Aman);

– la plural: *Soldaţi* (Iosif Iser), *Răniţii* (Nicolae Mantu),*Soldaţii*(Ion Theodorescu-Sion);

- numeral cardinal: *1907* (TraianBrădean).

b) structuri complexe, formate din:

– substantiv propriu + substantiv propriu: *Tudor Vladimirescu* (Brăduţ Covaliu);

– substantiv comun + substantiv propriu + numeral cardinal: *Sultanul Mehmet II* (Gentille Bellini, 1480);

– substantiv propriu + numeral ordinal: *Ludovic al XIV-lea* (Hyacinthe Rigaud, 1701);

– substantiv + prepoziţie + toponim: *Bătălia de la Poitiers* (Eugène Delacroix, 1830);

– substantiv + prepoziţie + substantiv: *Războiul de Independenţă* (Nicolae Grigorescu, 1877);

– substantiv + adjectiv: *Invazii barbare* (Théodore Chassériau), *Curajul galez* (Simon Gérard, 1830);

BDD-A30222 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-11-14 09:13:03 UTC)

– substantiv comun în N. + substantiv propriu în G.: *Moartea lui Sardanapal* (Eugène Delacroix, 1827);

– substantiv propriu + numeral cardinal + Grup prepoziţional: *Napoleon I petronul imperial* (Dominique Ingres, 1806);

– substantiv comun + substantiv comun + prepoziţie + substantiv propriu: *Botezulducelui de Chartres* (François Granet, 1841);

– substantiv + adjectiv + numeral cardinal: *Moment revoluţionar 1848* (Virgil Almăşanu);

– substantiv propriu + adjectiv: *România revoluţionară* (Daniel Rosenthal);

– substantiv propriu + conjuncţie coordonatoare copulativă + substantiv propriu: *Decebal şi Traian* (Stoica D. Dumitrescu);

– numeral cardinal + substantiv: *30 Decembrie* (Al. Ciucurencu);

– prepoziţie + substantiv: *În patrulare* (Alexis Macedonski);

– substantiv + verb la gerunziu: *Daci luptând* (Brăduţ Covaliu);

– adverb + substantiv: *Înainte, băieţi!* (Luchian);

– substantiv în N. + substantiv în G.: *Dezastrele războiului* (Francisco de Goya, 1810–1820);

– substantiv propriu + prepoziţie + substantiv propriu: *Leonidas la Termopile* (Louis David, 1814).

C. Semne de punctuaţie

În mare parte, titlurile sunt considerate *enunţuri neterminate,* tocmai de aceea semnele de punctuaţie sunt mai rare. Virgula este cea mai des întâlnită: enumerare, *Horia, Cloşca şi Crişan* (Constantin Niţescu).

Parantezele conferă informaţii suplimentare faţă de cele furnizate: *Naşterea lui Henri IV (Castelul din Pau, 13 decembrie 1553)* (Eugène Déveria, 1827).

Două puncte oferă o descriere suplimentară, *28 iulie 1830: Libertatea ghidând poporul* (Eugène Delacroix, 1830).

Semnul exclamării apare în enunţuri imperative, cu sensul de indignare: *Nu se poate privi aceasta!* (Francisco de Goya).

Cratima este folosită între un substantiv propriu compus: *Regina Maria-Ana a Austriei* (Diego Velázquez, 1652–1653).

5. Concluzii

În mare parte, pictorii au reuşit să surprindă şi să pună în evidenţă în pictura istorică atât măreţia, autoritatea marilor suverani, titlurile purtând, în cele mai multe cazuri, numele lor, cât şi aspecte din viaţa războiului, cu tot ce implică acest lucru: teamă, sărăcie, indignare, oroare, neputinţă. Perspectiva în care au fost pictate aceste evenimente istorice a depins de contactul pe care artistul l-a avut cu evenimentul respectiv.

Prin intermediul picturii, artistul nu face decât ca imaginea istorică să fie cunoscută, să dăinuie. Parcursul evolutiv al picturii istorice relevă „imaginea afectivă a civilizaţiei umane în epocile ei de glorie şi decadenţă” (Cosma 1986: 5).

BDD-A30222 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-11-14 09:13:03 UTC)

Bibliografie

Beaucarnot 2004: Jean-Louis Beaucarnot, *Laissez parler les noms!*, Paris, JC Lattès.
Botez-Crainic 2000: Adriana Botez-Crainic, *Arta românească modernă şi contemporană*, Bucureşti, Editura Sigma.
Carrière, Milos 2007: Jean-Claude Carrière, Forman Milos, *Fantomele lui Goya*, Bucureşti, Editura Pro Editură şi Tipografie.
Cosma 1986: Gheorghe Cosma, *Pictura istorică românească*, Bucureşti, Editura Meridiane.
Coşeriu 2011: Eugen Coşeriu ,*Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, Bucureşti, Editura Humanitas.
Felecan 2014: Daiana Felecan, *Pragmatica numelui şi a numirii neconvenţionale: de la paradigme teoretice la practici discursive*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut.
Ghiţescu, 1979: Gheorghe Ghiţescu, *Antropologie artistică. Antichitatea. Evul Mediu. Renaşterea. Barocul*, vol. I, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
Ghiţescu, 1981: Gheorghe Ghiţescu, *Antropologie artistică. Secolele XVIII–XX*, vol. II, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
Jonasson 1994: Kerstin Jonasson, *Le nom propre. Constructions et interprétations*, Louvain, Duculot.
Laneyrie-Dagen 2004: Nadeije Laneyrie-Dagen, *Pictura. Secrete şi dezvăluiri*, Bucureşti, Editura Rao.
Neţ 2005: Mariana Neţ, *Lingvistică generală, semiotică, mentalităţi*, Iaşi, Editura Institutul European.
Oprescu 1945: George Oprescu, *Manual de istoria artei*, ediţia a III-a, vol. III, Bucureşti, Editura Universul.
Radu 1973: Bogdan Radu, Ciucurencu şi problema obiectului, în „Arta", nr. 7, p. 17–23.
Stati 1964: Sorin Stati, *Cuvinte româneşti. O poveste a vorbelor*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Tomescu 2001: Domniţa Tomescu, *Numele de persoană la români. Perspectivă* istorică, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
Vaxelaire 2005: Jean-Louis Vaxelaire, *Les noms propres. Une analyse lexicologique et historique*, Paris, Honoré Champion.
Vinţeler 2010: Onufrie Vinţeler, *Studii şi cercetări de onomastică şi etimologie*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă.

Historical Names in Paintings Representation

Historical events have been a source of inspiration for both foreign and Romanian painters. The portraits of important historical personalities are brought back into the *people's conscience* and the events are represented differently in the work of art according to the artist's involvement.

The present study aims at analysing from a semnatical, lexical and grammatical point of view certain names from historically-themed paintings. Our research is included in the field of onomastics and uses an interdisciplinary approach. The corpus is taken from museum websites or from art albums and books.

BDD-A30222 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.86 (2026-11-14 09:13:03 UTC)